

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
«Саглынская средняя общеобразовательная школа Овюрского кожууна»

«ПРИНЯТА»

Решением педагогического совета
Протокол №1
от «30» августа 2023

«УТВЕРЖДАЮ»

Директор: Назытай О.М.
Приказ № 181
от «31» августа 2023

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА
внеурочной деятельности
«Улусчу ужурлар»
1 класс
на 2023-2024 учебный год
Руководитель: Саая Чечен Девер-ооловна

Народная культура «Улусчу ужурлар»

Тайылбыр бижик.

2-ги класстың “Улусчу ужурлар” деп курстун ажылчын программазын дараазында нормативтиг эрге-хоойлу документилеринге даянып кылган:

1. 2012 чылдың декабрь 29-та №273-ФХ дужаал-биле үнген база 2015 чылдың июль 27-ниң хүнүнде немелделер болгаш өскерилгелер кииргени-биле Федералдыг хоойлу “Россия Федерациязының өөредилге хоойлузу”
2. 2012 чылдын август 29-та №953/д-1 дужаал-биле үнген Тыва Республиканың баазалыг өөредилге планы
3. Саглы ортумак школазынын ниити баазалыг өөредилге планы
4. 2021 чылдың август 31-де № 165 дужаал-биле үнген Саглы ортумак ниити билиг школазының өөредилге планы
5. “Улусчу ужурлар”деп курстун ажылчын программазын Г.Д.Сундуйнун «Улусчу ужурлар» 1-2 класстарга ооредилге номчулга номунга таарыштыр 1 чылга тургускан.

Улусчу педагогика амгы школанын ооредилге –кижизидилгелиг ажылынын кол ундезинин тургузуп, ниити ооредилге системазында чаа угланышкын, тускай эртем болуп турар. Чоннун чаагай чанчылдары, сагылга-ёзулалдары, ужурлары улусчу педагогиканын кол озээн тургузуп турар. Улусчу педагогиканын идеялары, байлак дуржулгазы болгаш аргалары чугле школада, башкылаашкында ажыглаттынып турар эвес, а ог-буле кижизидилгезинде, ада-иелер ортузунда тарап нептерээн.

Улусчу педагогика дээрге ог-буленин, торел-болук улустун болгаш чоннун уруглар кижизидилгезинин дуржулгазы, а этнопедагогика ону шинчилээр эртем. Оон кол сорулгазы–улусчу педагогиканын ужур–утказын, аргаларын шинчилээри, оон депшилгелиг аргаларын ооредилге-кижизидилге ажылынга таарыштыр ажыглаары.

Аныяк салгалга торээн чоннунун депшилгелиг дуржулгазын дамчыдары, ону шингээтирери-кандыг-даа куруненин ыдыктыг хулээлгези. Кандыг-даа чон тускай психологиялыг, бодунун амыдыралынга дуушкен ажыл-агыйлыг, ужурларлыг, ёзулалдарлыг. Тыва чон боду уруглар кижизидер арга-хоргалыг, улегер-чижектерлиг, педагогиктиг культуралыг.

«Улусчу ужурлар» - амыдырал эртеми-дир. Ол ал-бодувус, ог-булевис, аал-коданывыс, доргул-торелдеривис, чер-чурттувус, ажыл-агыйывыс, культуравыс, а кол-ла чуул, мозу-шынарывыс дугайында эртеми-вис-тир. Амгы болгаш келир уенин салгалынын будуштуг мозузун хевирлеп, буянныг ажыл-ишти хевирлеп ооредир ужурлуг бис.

Улусчу ужурларны тускай курс (ооредилге эртеми) кылдыр ооредири дээрге-ле национал чанчылдарны ханыладыр коору ол.

Кижипедагогиктиг культуранын хереглекчизи, эдилекчизи, тургузукчузу, кадагалакчызы, нептередикчизи.

Проблемазы: ог-буле, торгул-торел харылзаалары, ундезин ажыл-агый, торээн чер-чурт дугайында айтырыглар, этикет, бойдус ужурлары, кижинин тура-соруу, сагыш-сеткили, оске чоннарнын культуразы.

Сорулгазы:

- ада-огбелеривистин, чоннун депшилгелиг дуржулгазын уругларга шингээтирери;
- амгы болгаш келир уенин салгалынын будуштуг мозузун хевирлээри;
- уругларны ужур сагыыр толептиг кижилер кылдыр кижизидери;
- уругларнын чогаадкчы шинээн сайзырадыры;
- уругларнын аналитиктиг болгаш кара угаан-биле бодаар шынарларын сайзырадыры;

Тургузуу: курстун ажылчын программазын Г.Д.Сундуйнун «Улусчу ужурлар» 1-2 класстарга ооредилге номчулга номунга таарыштыр 1 чылга тургускан. Неделяда 1 шак. Чылда 34 шак.

Даянганы: «Улусчу педагогика» 2004ч. авторлары Г.Д.Сундуй, Г.К.Ондар.

Хамаарылгазы: класстан дашкаар ажыл.

Ажыглаар методтары, аргалары: беседа, оюннар, маргылдаалар, моорейлер, хана солун, биче шинчилээшкин ажылы.

Улусчу ужурларны кижизидеринин кол ооргалары: улегер домактар, тывызыктар, чечен домактар, ырлар, когудуглер, тоолдар, тоолчургу чугаалар, улустун оюннары.

1 класс.

Темазы: «Ог-буле»

Тематиктиг планы:

1. Ог-буле. (4ш)
2. Бистин ог-булевис. (4ш)
3. Ог –чурттаар чер. (3ш)
4. Бистин бажынывыс. (4ш)
5. Аал дугайында. (2ш)
6. Мал-маган-тиваларнын амыдыралынын дозу. (7ш)
7. Найыралдыг ог-буле. (6ш)
8. Туннел кичээл. (2ш)

2-ги класс.

Темазы: «Чанчылдын чаражы».

Тематиктиг планы:

- 1.Этикет (8ш)
- 2.Рольдарга чарлып алгаш ойнанар (4ш)

3.Кижинин чаражы – будужунде (21ш)

4.Туннел кичээл (1ш)

1-ги классты доозуп тургаш, оореникчи шингээдип алган турар ужурлуг:

- торээн суурунун дугайында;
- чурттап турар республиказынын адын, топ хоорайынын адын;
- торээн суурунун чоогунда чурумалдыг черлер аттарын;
- ог-буле дугайында; торел улустун хундулежип адажырын;
- тыва ог дугайында, оон хундукелдиг черлерин;
- мал-маган аттарын ангылып адап билирин;
- ог-булеге ээлдек болурун;
- кырган кижилерни хундулээрин;

2-ги классты доозуп тургаш, билир турар ужурлуг:

- Тыва Республиканын тугунун онун, сулде демдээнин дугайында;
- торээн суурунун адын, кайы кожуунга хамааржырын,
- бодунун чурттап турар адресин;
- ада-иезинин, чоок торел улустарынын ат-сывын, хундулеп адаарын;
- бажын херекселдеринин аттарын, бажын иштинин арыг-силиг, чурумун;
- ээлдек чугаа ужурларын;
- ог-булеге келген кижини хулээп алырын;
- кылаш, шимчээшкин, чодуреринин, азырарынын, оске кижини херекселинге дегбезинин ужурларын.

Улусчу ужурлар 2-ги класс

Г.Д. Сундуй «Кызыл» - 2003г.

Неделяда –1 шак, чылда – 34 шак.

п/№	Программанын кезээ, теманын аттары	Сорулгалары	Шагы	Уези	
				план	факт
Чанчылдын чаражы					
1	Этикет	Ниити чурум сагылгазы. Этикетти каяа сагырыл? Делегей чоннарынын ужурлары.	1		
2	Н. Ооржак. Курай- курай	Ырда эвилен-ээлдек ужурлар. Чоннун кузелдери.	1		
3	Д.Э. Моге- Хуреннии. Ог- булуге ээлдек болуру	Бичии уругларнын ада-иезинге хамаарылгазы. Улуг назылыг улустарга хамаарылга.	1		
4	С. Соскалдай Чарашпай. О. Иргит Дунмам	Чарашпайда эки шынарлары. Дунмазынын ооредилгези.	1		
5	Д.Э. Моге- Хуреннии Назын хундузу	Назын хундузу деп чул? Улуг кижиге-биле чугаалажыры.	1		
6	Ш. Даржай. Кырган- авам	Кырган-аванын аажы-чаны	1		
7	Б. Комбу Чуртгун толдери	Шулукте оолдарнын чугаазынын утказы..	1		
8	Т.С. Ондарнын Эптиг- чугаа ужурлары	Кижилер аразында ээлдек чугаа ужурлары Чугаалажырда ажыглаар состери.	1		
9	Таныжыры. Таныштылары	Рольдап ойнаары. Чуну билип алганыл.	1		
10	Янзы- буру чугаа ужурлары	Чугаа ужурларын практика кырынга коору.	1		
11	Кижинин даштыкы хевири чугаа- биле дамчыдары.	Кижинин даштыкы хевирин практика кырынга чугаа-биле дамчыдары	1		
12		Оол кижиге ог-буленин	1		

	Кижинин чаражы-будужунде	чоленгижи, идегели, эр кижинин угааны, билии, ээлдек чанныы.			
13	Оол киж	Эр кижинин адын камнаары.	1		
14	Э.Кечил- оол Угаан-бодал	Кыс киж ог-буленин чырыткызы, арыг-силиг болуру.?	1		
15	А. Арапчор. Эр кижинин чангыс состуу	Оол киж ог-буленин чоленгижи, идегели, эр кижинин угааны, билии, 1 ээлдек чанныы. Суур черге, аал коданынга, хоорай черге бажынче кирерде сагыр ужурлар.	1		
16	А.Даржай. Киж нууру Ш. Суван Эреспей.	Эреспейнин бодун ап чорууру Бажынга (аалга) келген аалчыларны хулээп алыр, удээр чурumu.	1		
17	Е. Танова Чунгувуста	Ада-ие толунге берген чагы.Бажынга киж келзе сагыр ужурлар.	1		
18	А.Шоюн Таныжылга	Кижилернин шырайлары, оларнын утказы. Хоглуг киж дугайында.	1		
19	Кыс киж	Кыс киж ог-буленин чырыткызы, арыг-силиг болуру.?	1		
20	Э.Кечил- оол Электей бээр Э.Кечил- оол Чагыг	Кыс кижинин арын-шырайы, сагыш-човаачалы. Шулукте уругну чуу дээш электеп турарыл Думчук аржылынын утказы. Арыг-силиг болурунун ужур-утказы.	1		
21	Бичи кижинин оске огже (бажынче) кирерде сагыр ужурлары	Ада-ие толунге берген чагы.Бажынга киж келзе сагыр ужурлар.	1		
22	Огге (бажынга) келген кижинин хулээп алырынын ужурлары	Ада-ие толунге берген чагы.Бажынга киж келзе сагыр ужурлар.	1		
23	Бажынга(квартирага) Шырай ужуру	Улегер домактын утказы.	1		

		Толептиг аажы-чан дугайында.			
24	О. Кан- оол Хоглугбей	Чайгы дыштанылгада уени канчаар ажыктыг кылдыр эртирерил?.	1		
25	Кылаш ужурлары. Шимчээшкин ужурлары	Кижилернин кылажы, шимчээшкиннеринин утказы.	1		
26	Чодуреринин болгаш синмиреринин ужурлары.	Эпчок таварылгаларда бодун ап билирин коору.	1		
27	Азырарынын ужурлары, оош эде берзе.	Эпчок таварылгаларда бодун ап билирин коору.	1		
28	Оске кижинин херекселинге дегбезинин ужурлары.	Чопшээрел алыры. Дилег кылыры. Диленир чоруктун уржуу.	1		
29	И. Шактар- оол Ынак авамга	Ава кижиге ынакшыл.	1		
30	Чанчыл чарашта-чоргаар, кижиге экиде-дыш	Улегер домактын утказы. Толептиг аажы-чан дугайында	1		
31	А. Допчаа Салгакчы бис Суурга	Толептиг аажы-чан дугайында	1		
32	С. Сарыг- оол Оореникчээ	Шулукчунун оореникчи кижиге чагы, сумези	1		
33	Тыва улустун тоолу	Тоолда болуушкун, ажы-толдуг болуру, ажы-толдун ажык-дузазы.	1		
34	Туннел кичээл.	Ооренген темаларынга хамаарышкан айтырыгларга харыы.	1		

Программанын ресурстуг хандырылгазы

1. Улусчу ужурлар 1-2 класстарга . Г.Д. Сундуй «Кызыл» - 2003г.
2. Самбу И.Ч., Самбу М.Д. Тыва чоннун бурунгу ажил-агыйы, амыдыралы. – Кызыл, 2004.- 80с.
3. Маннай-оол М.Х. Тыва улустун чанчылдары болгаш езулалдары. – Кызыл, 1991.
4. Хадаханэ М., Саган-оол О. Тувинские пословицы и поговорки. – Кызыл, 1966.
5. Орус-оол С.М., Чакар Р.С. Матпаадыр. – Кызыл: УАЧ ТНЧ, 2006.